

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Волинські історичні записки

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано у 2008 році

ТОМ 7

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І. Франка
2011

Галина Яковенко
(м. Харків)

ДІЛОВОДНІ ДОКУМЕНТИ ДИРЕКЦІЇ НАРОДНИХ УЧИЛИЩ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО

У статті проаналізовано інформаційний потенціал діловодних джерел, визначено основні проблеми та регіональні особливості історичного розвитку домашньої освіти.

Ключові слова: діловодні джерела, домашні вчителі, домашня освіта, дворянство.

Діловодні джерела посідають ключове місце в джерельній базі з проблеми історії домашньої освіти та містять багату інформацію про організацію діяльності домашніх учителів. Робота цієї категорії педагогів відбувалася під керівництвом дирекції народних училищ Волинської губернії, що здійснювала систематичний контроль за якісним і кількісним складом педагогів.

Метою статті — з'ясування інформаційного потенціалу джерел з історії домашньої освіти Волинської губернії та на основі аналізу комплексу архівних документів визначити регіональні особливості її розвитку.

Аналіз джерельної бази дає можливість зробити висновок, що домашні вчителі Волинської губернії за своїм соціальним станом були дворянами. Саме від дворянства надходила значна кількість клопотань про одержання дозволу складати іспити для одержання свідоцтва на право приватного навчання. Запити на освітні послуги домашніх учителів також надходили від дворянства. Домашні вчителі один раз на півроку надавали звіти про свою роботу. У цьому документі зазначалися основні професійні досягнення за звітний період, а саме: кількість дітей, яких навчали, та обсяг знань, що були засвоєні за програмою. Дирекція народних училищ Волинської губернії систематично перевіряла свідоцтва про право навчання в приватних будинках та контролювала поведінку (благонадійність) домашніх учителів. Наприклад, свідчення від луцького городничого правління дворянину Антону Ковальському, про те, що він, перебуваючи сім років на помешканні, поведив себе чесно та сумлінно, ніяких за ним справ по колишньому заколоту не помічено [3, арк. 2].

Такий ретельний контроль із боку Дирекції народних училищ пояснювався ще однією причиною. Після придушення польського повстання 1830–1831 рр. відбувалося посилення боротьби з опозиційним ставленням до імперської політики. Спеціальна комісія у справах південно-західних губерній контролювала всі сфери життя, зокрема й освіту. До представників дворянського стану було вжито жорстоких репресивних заходів — позбавлення маєтків та виведення з дворянського стану.

Домашнім та приватним учителям польського походження не можна було видавати свідоцтва на право викладання без дозволу та узгодження попечителя Київського навчального округу. Місцеве керівництво зобов'язали по можливості віддаляти їх із Волинської губернії. Тут призупинили видачу їм свідоцтв із 23 квітня 1839 р. Осіб, які не мали права одержувати такі свідоцтва, за таємним розпорядженням видаляли під благовидним приводом [11, С.50]. Наявність права викладати в повітових і парафіяльних училищах не гарантувала працевлаштування на роботу в приватних будинках, для цього потрібен був спеціальний дозвіл.

За умови надання довідки про позитивну поведінку та політичну лояльність, до роботи допускали осіб, які одержали такі свідоцтва від навчальних закладів, що не входили до Київського навчального округу.

Домашні та приватні вчителі мусили повідомляти про заплановані та вимушені службові переміщення, що обов'язково записувалися в їхньому послужному списку. У цій «трудовій книжці» фіксувалися всі місця роботи протягом усього часу педагогічної діяльності, а також прізвища та посади батьків учнів. У разі тимчасового або постійного припинення занять домашнім навчанням вони також мусили повідомити про ці обставини освітній керівний орган. Наприклад, дворянин Іван Змієвський із села Лотош повідомляв про те, що він переїхав до Овруча та залишається без посади й занять [6, арк. 64].

Із листування між дирекціями училищ різних губерній видно, що домашніх учителів запрошували за рекомендаціями з різних куточків Російської імперії. Так, німець за походженням Фрідріх Напле склав іспит у Санкт-Петербурзькому університеті на право викладати німецьку мову. Він перебував на обліку в Московській дирекції народних училищ протягом 1844 -1845 рр., потім в Орловській дирекції народних училищ. Про прибуття в повіт домашніх учителів повідомляли повітові предводителя дворянства [6, арк. 7]. Наприклад, учитель французької мови Іван Гутурб, стаж роботи 20 років, колишній учитель Харківського інституту шляхетних дівчат, 61 року, свідоцтво на право приватного вчителя одержав від попечителя Московського університету в 1832 р. [7, арк. 21]. Декілька років (1813-1817) домашньому навчання дітей у Волинській губернії присвятив у майбутньому ректор Харківського Імператорського університету П.П. Гулак-Артемівський (16 (27).01.1790 - 1(13)10.1865). Не закінчивши Київську духовну академію, з 1813 р. він почав викладати в приватних пансіонах м. Бердичева, а також у будинках багатих польських поміщиків [9, с. 31]. Свідоцтво в Дерптському університеті одержав домашній учитель Едуард Фогель [6, арк. 53]. Вихованці підростали, і професійна необхідність примушувала змінювати багато місць служби.

Дирекція народних училищ Волинської губернії особливо уважно контролювала діяльність іноземних учителів. Інформація про їхню благонадійність також регулярно надходила від городничих та предводителів дворянства. Наприклад, із листування дирекції з Житомирською міською поліцією стало відомо, що неблагонадійність була причиною заборони французькому підданому приватному вчителю Лейсману працювати в Бердичеві [1, арк. 1].

Досліджені документи свідчать про те, що домашні та приватні вчителі присвячували своїй роботі досить тривалу частину свого життя. За свідченням поміщика Іпатія Єловицького, нагляд за дітьми та сумлінне виконання обов'язків учителя Едуардом Фогелем, який навчав дітей французької мови та історії, не залишало часу для іншої роботи.

Домашні та приватні вчителі перебували на своїх посадах тривалий час. Звичайно, не тільки в одній сім'ї. Проаналізувавши формулярні списки домашніх педагогів Волинської губернії з 1844 до 1852 рр., можна побачити, що в документах згадуються прізвища одних і тих же вчителів, які не змінювали свого місця роботи.

Вік домашніх учителів був зрілим - від тридцяти років і більше. Найстаршим був Сізімунд Вілліас, 72 років, приватний заслужений учитель, колезький секретар Волинської губернії Ровенського повіту [7, арк. 27]. Серед тих, хто працював, було багато вчителів віком 50-60 років.

Тобто, вікових обмежень для занять домашнім навчанням не існувало.

Домашні та приватні вчителі викладали по декілька предметів, серед яких були арифметика, письмо та іноземні мови - німецька, французька, латина, польська. Учні вивчали не менше двох іноземних мов. Батьки намагалися залучити до навчання носіїв рідної мови. Наприклад, у звітах згадуються прізвища австрійського та німецького підданих Антона Дудзинського [7, арк. 28] та Фрідріха Напле [6, арк. 7], французьких підданих Якова Феррона [8, арк.26] та Анни Бодруа [5, арк. 4].

Фізичним вихованням двох синів Іозерата Доморадського займався приватний учитель Йосип Голярський [7, арк. 1].

Щодо навантаження, то домашні вчителі навчали п'ять-сім дітей. Наприклад, приватний учитель Михайло Вільчинський навчав 6-7 хлопчиків, по два з кожної

родини [8, арк. 13 зв., арк. 40]. У списку приватного вчителя Доміра Голярського було семеро учнів: Цезарій Івановський, Щенсний Соколовський, Валерій Орловський, Юліан Якубовський та троє дітей Паржницьких – Ігнатій, Олександр, Полікарп [5, арк. 40].

Польські дворяни намагалися дати своїм синам якісну освіту. У документах дуже рідко трапляються імена дівчаток. Наприклад, сумлінними ученицями вчителя Івана Савинського були маленькі княгині Марія Сангушко та Пелагея Потоцька [5, арк. 21]. Приватні вчителі також навчали дітей у себе вдома. Наприклад, до Емілії Хомицької, яка мешкала в м. Луцьку, приходили на уроки троє маленьких дочок місцевих чиновників [5, арк. 33].

У звітах міститься інформація про успішність та поведінку учнів. Учителі позитивно оцінювали успіхи своїх вихованців. Індивідуалізація навчання та високий рівень фахової підготовки вчителів були запорукою значних навчальних успіхів дітей.

Серед домашніх учителів можна було знайти вчителя з оплатою відповідно до своїх матеріальних можливостей. Наприклад, декабрист Люблінський Юліан Казимирович (6.02.1798 – 26.08.1873), дворянин Волинської губернії, виховувався в 1803 – 1811 рр. в училищі ксьондзів-піаристів, а потім через бідність та хворобу вдома [10, с. 108].

Професійні послуги домашніх і приватних учителів у Волинській губернії користувалися великим попитом у польських дворян, які прагнули дати своїм дітям якісну освіту. У ролі домашніх педагогів виступало саме дворянство, яке мало високий базовий освітній рівень та право навчати дітей у приватних будинках. Рівень освітньої підготовки таких учителів уможлилював викладання одним педагогом багатьох предметів, серед яких чільне місце посідали загальноосвітні – читання, письмо, арифметика та іноземні мови – французька, німецька, польська. Серед дворянства заняття домашнім і приватним навчанням було поширеним і становило додатковий прибуток. Тому у Волинській губернії працювали домашні педагоги з різних регіонів Російської імперії, бо тут можна було знайти застосування своїм педагогічним умінням. Домашні вчителі іноземного походження працювали в будинках багатих польських поміщиків.

Документальний комплекс історичних джерел відображає соціальне становище, умови праці, рівень професійної підготовки та затребуваності домашніх учителів Волинської губернії. Вивчення діловодних документів дирекції народних училищ Волинської губернії уможливило визначення регіональних особливостей розвитку домашньої освіти. Заможне польське дворянство в переважно використовувало освітні послуги домашніх учителів, які викладали декілька предметів, серед яких було не менше двох мов (польська – обов'язково). Цей факт свідчить про високий рівень професійної підготовки домашніх учителів. В умовах активного поширення русифікації південно-західних земель, тоталітарного контролю праці домашніх педагогів, домашня освіта стала засобом збереження національної ідентифікації. Дворянство у Волинській губернії виступало як носій польської культури та освітніх традицій.

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. 71, оп. 1, спр. 975, 24 арк.
2. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 266, 3 арк.
3. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 263, 64 арк.
4. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 254, 32 арк.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 670, арк.
6. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 918, 80 арк.
7. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 1049, 38 арк.
8. Держархів Житомирської обл., ф. 71, оп. 1, спр. 987, 60 арк.

9. Библиографический словарь ученых Харьковского университета. Т. 1. Ректоры (1805–1919, 1933–1995) / Сост. В.Д. Прокопова, Р.А. Ставинская, М.Г. Швалб, Б.П. Зайцев, С.М. Куделко, С.И. Посохов. – Х.: НФТИ, 1995. – 130 с.
10. Декабристы. Биографический справочник. / под. ред. акад. М.В. Нечкиной. – М.: Наука, 1988. – 448 с.
11. О.Л. Домашние учителя из лиц польского происхождения в Юго-Западном крае в 1840-х годах // Киевская старина. – 1904, ноябрь. – С.49-50.

SUMMARY

Information potential analysis of record management sources is led in the article 'Record management documents of popular schools direction in Volyn province as historical source'. Main problems and regional peculiarities of home education and its historical development are determined.

Key words: record management sources, home teachers, home education, nobility.

АННОТАЦІЯ

В статті зроблено аналіз інформаційного потенціалу деловодних джерел, визначено основні проблеми та регіональні особливості історичного розвитку домашнього освіти.

Ключевые слова: деловодные источники, домашние учителя, домашнее образование, дворянство.